

ANDRIĆ Edit

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
andrice@ff.uns.ac.rs

HALUPKA REŠETAR Szabina

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Angol Tanszék
Újvidék, Szerbia
halupka.resetar@ff.uns.ac.rs

A MAGYAR *LÁB* ÉS A SZERB *NOGA* VEZÉRSZAVÚ FRAZÉMÁK KONTRASZTÍV VIZSGÁLATA¹

Phraseological Units with the Head Words *láb* in Hungarian
and *noga* in Serbian

Kontrastivna analiza somatizama sa odrednicama *láb*
u mađarskom i *noga* u srpskom jeziku

A kontrasztív kutatások egyik legizgalmasabb területének a frazeológiai vizsgálatok számítanak. Egy-egy nyelv leggazdagabb frazeológiai állományát az ún. somatizmusok képezik, amelyek az emberi testrészek, szervek megnevezéseit tartalmazó szólásokat és közmondásokat ölelik fel. Ezúttal a magyar *láb*, illetve a szerb *noga* vezérszavú szólásokat vesszük számba. A magyar korpusz négy szólásgyűjteményből – Forgács, T. Litovkina, Bárdosi és O. Nagy köteteiből – állt össze, a szerbben viszont a szerb értelmező szótárakra, a Matešić-féle horvát és szerb frazeológiai szótárra, valamint az Otašević szerkesztette szólásszótárra támaszkodtunk. A szólásokat kognitív szempontból, valamint szerkezetük alapján is osztá-

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 178002. számú projektumának keretében készült.

lyoztuk, és igyekeztünk következtetéseket levonni arra vonatkozólag, hogy a két – genealógiailag és tipológiailag különböző nyelvcsoporthoz tartozó – nyelv között milyen mértékben mutathatók ki hasonlóságok és különbségek az említett szomatizmusok esetében.

Kulcsszavak: frazeológia, szomatizmus, magyar nyelv, szerb nyelv

Bevezetés

Több alkalommal is foglalkoztunk már a frazémák magyar–szerb viszonylatú kontrasztív vizsgálatával (Andrić 2013, 2014, 2015; Halupka-Rešetar–Andrić 2017), s tettük ezt leginkább úgy, hogy az összehasonlítás alapját a magyar képezte, mégpedig azért, mert magyar nyelven a közelmúltban több frazeológiai szótár is napvilágot látott.² A szerbben viszont csak két hasonló gyűjtemény áll rendelkezésünkre,³ de az igen alapos akadémiai értelmező szótárakra is támaszkodhatunk (MÉK, RSJ). Ebből kifolyólag a magyar korpusz sokkal gazdagabbnak bizonyult minden eddig kiválasztott vezérszó esetében. Ezúttal is így kezdtünk a kutatáshoz, csakhamar kiderült azonban, hogy a *noga* ‘láb’ vezérszóra a szerbben több szomatizmus létezik, mint a magyarban a *láb*ra. Az arány ezúttal a szerb nyelv javára billent (132 : 89), emiatt dolgozatunkban a kétirányú, bilaterális összevetést alkalmaztuk. Megvizsgáltuk, hogy mennyire mondható azonosnak a két nyelvben előforduló frazémák szerkezete és jelentése, mely jelentésekre nem létezik az érintett nyelvek egyikében frazeológiai egység, s hogy mely szituációkban alkalmazzuk leginkább a *lábbal* kapcsolatos szomatizmusokat.

A korpusz elemzése

A szerkezet és jelentés szempontjából történő összevetés során két nagy kategóriát különböztethetünk meg, amelyeket még tovább bonthatunk, s így összesen hét csoportba sorolhatjuk a szomatizmusokat:

- I. Mindkét nyelvben megtaláljuk a *noga/láb* vezérszót, és pedig:
 1. mindkét nyelvben a frazéma szerkezete is, és a jelentése is megegyezik;
 2. a szerkezet csak részben fedi egymást, a jelentés viszont ugyanaz;
 3. a szerkezet azonos, de a jelentés különbözik;
 4. a szerkezet nagyrészt azonos, de a jelentésük részben eltér.

² O. Nagy 1966, Forgács 2003, T. Litovkina 2010, Bárdosi 2012, Bárdosi 2013.

³ Matešić 1982, Otašević 2012.

II. A nyelvek egyikében hiányzik a *noga/láb* vezérszavas frazéma:

1. a nyelvek egyikében a jelentést nem a *noga/láb* alapú frazémák fejezik ki;
2. a szerkezet teljes mértékben eltér, de a szólások ugyanazt a tartalmat fejezik ki;
3. a nyelvek egyikében nem találtunk azonos szituációban használatos frazeológiai egységet.

Mindkét nyelv ekvivalens frazémáiban jelen van a noga/láb vezérszó

Azonos szerkezet – azonos jelentés

Ilyen példából sok van; ezúttal a vezérszó mondattani szerepe alapján osztályoztuk a szerkezeti egyezéseket.

A láb mint a cselekvés tárgya

Amikor a cselekvés a lábra mint tárgyra irányul, leginkább még egy határozóval is kiegészülő kétvonzatos ige kíséretében valósul meg:

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>iznositi noge otkud</i>	elmegy, elhagy vmilyen helyet	<i>kiteszi/kihúzza a lábát vhonnan</i>
<i>ne bi neko o koga ni prljavu nogu obrisao</i>	büszke, beképzelt	<i>még a sáros lábát se törölné bele</i>
<i>podmetati/podmetnuti kome nogu</i>	gáncsoskodik, kellemetlenséget/rosszat okoz vkinek	<i>aggatja a lábát; lábát vet vkinek</i>

A láb helyviszonyt jelöl

Ezek a magyarban leginkább (superessivusi, esetleg sublativusi és delativusi) viszonyragos vagy névutós szerkezetek, és többnyire külső helyviszonyt jelölnek. Kivételt két frazéma képez, ahol inessivusi, illetve illativusi esetben van a *láb*. A szerb ekvivalensekben előljárós locativusi, accusativusi, valamint genitivusi eset fordul elő. Az irányhármaság ezekben a példákban jól tetten érhető az igevonzatok függvényében.

Legtöbb a mozdulatlan viselkedést kifejező ige (*áll – stati/stajati, van – biti, nincs – ne biti, él – živeti, ég – goreti*), amely a *hol* kérdésre válaszoló helyviszonyragos főnévvel egészül ki (kivétel a *talpra áll*).

Kevés olyan példánk van, ahol a *láb* helyhatározói funkcióban a *hova* kérdésre felel. Csak a *néz – gledati*, a műveltető *állít* (szerbben mozgatót kifejező *dići/podići*) és a mediális *borul – pasti* igék vonzataként fordul elő.

Az álműveltető *elveszít*, a mediális *kicsúszik, leesik*, valamint a mozgatót jelentő *levesz, eltesz* igék a *honnan* kérdésre válaszoló, helyviszonyt jelölő határozói funkcióban álló *láb* főnévvel egészülnek ki. A szerb ekvivalens példákban az irány többnyire megegyezik, egy példa kivételével, ahol nem azonos igefajta fordul elő, de a szerb nyelv különben sem teszi lehetővé a lativusi irány következőztes jelölését.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>biti/stajati/živeti s kim na dobroj/prijateljskoj nozi</i>	jó viszonyban van vkivel	<i>jó/barátságos lábon áll vkivel; barátságban él vkivel</i>
<i>biti/stajati/živeti s kim na ratnoj nozi</i>	haragban van vkivel, ellenségek	<i>rossz lábon áll valakivel; hadilábon áll vmivel</i>
<i>biti na slobodnoj nozi</i>	szabad	<i>szabadlábon van</i>
<i>dići/podići koga na noge</i>	1. kigyógyít, 2. felnevel, kenyeret ad a kezébe, 3. harciassá tesz vkit, felzaklat	<i>lábra/talpra állít vkit; embert farag vkiből</i>
<i>gledati pred noge</i>	(jól) megnézi, hogy hova lép	<i>a lába alá/elé néz</i>
<i>gori pod nogama</i>	veszélyeztetett helyzetben van	<i>ég a lába alatt a talaj</i>
<i>gubiti/izgubiti tlo pod nogama</i>	elveszíti biztonságát, támasztát	<i>elveszti a talajt a lába alól; kicsúszik a föld vkinek a lába alól</i>
<i>jedva se držati na nogama</i>	rosszul érzi magát (fáradt, beteg, idős)	<i>alig áll a lábán; nem bírja a lába</i>
<i>ko nema u glavi, ima u nogama</i>	feledékeny	<i>akinek a fejében nincs, legyen a lábában; ha nincs a fejedben, legyen a lábában</i>
<i>ljudja se kome tlo pod nogama</i>	helyzete, állása bizonytalan	<i>inog vkinek a lába alatt a talaj</i>

<i>obara/ukida koga s nogu</i>	összeomlik a betegségtől/ részegségtől v. mástól	<i>levesz lábról; lábába megy az ital</i>
<i>pasti kome pred noge</i>	behódol, megalázkodik	<i>vkinek a lába elé borul; vkinek a lábainál/lábai előtt hever</i>
<i>padati s nogu</i>	nagyon kifárad, kimerül a munkától	<i>leesik lábról</i>
<i>postavljati/osoviti se/ stati na svoje noge</i>	önállósul, függetlenné válík, megerősödik	<i>a saját lábára áll</i>
<i>skinuti koga s nogu</i>	megöl vkit	<i>eltesz láb alól</i>
<i>stajati na (svojim/ vlastitim) nogama</i>	önálló, független	<i>a maga/saját lábán áll; megáll a maga lábán</i>
<i>stati na noge</i>	1. felkel, 2. anyagi hely- zete rendezetté válík, 3. meggyógyul, felépül	<i>talpra/lábra áll</i>
<i>živeti na velikoj/visokoj nozi</i>	fényűzően él, nagyon költekezik	<i>nagy lábon él</i>

A láb mint a cselekvés eszköze

Korpuszunkban négy olyan példa fordul elő, ahol mindkét nyelvben a vezérszó instrumentális esetben van:

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>biti jednom nogom kod koga</i>	részben támogat vkit, szemez vkivel	<i>fél lábbal van valahol</i>
<i>biti jednom nogom na čemu, a drugom na drugom</i>	határozatlan, megbízhatat- lan, fondorlatos	<i>fél lábbal van valahol</i>
<i>biti/stajati jednom nogom u grobu</i>	nagyon öreg, halálos beteg	<i>fél lábbal már a sírban/ koporsóban van</i>
<i>stajati sa obe noge na čemu</i>	szilárd elhatározású, stabil, odaadó	<i>két lábbal áll a földön; szilárdan áll a lábán</i>
<i>bolje je prokliznuti nogom nego jezikom</i>	súlyosabb bajt okoz a meggondolatlan kijelentés	<i>jobb lábbal megbotlani, mint nyelvvél</i>

A láb mint alany

A vezérszó néhány esetben alanyi funkcióban fordul elő, közülük némelyek mód- vagy helyhatározói alárendelt mellékmondatok alanyai. Amint látható, a magyar példák mindegyikében birtokos személyjeles a *láb*.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>bežati koliko koga noge nose</i>	menekül	<i>fut/menekül, ahogy a lába bírja</i>
<i>noge izdaju koga</i>	nem tud megállni a lábán v. tovább menni	<i>cserbenhagy vkit a lába; felmondja vkinek a lába a szolgálatot</i>
<i>íci kuda koga oči vode i noge nose</i>	megy, ahova a szeme lát, és a lába viszi	<i>megy, amerre a lába viszi</i>

Az ide tartozó szólások mind szerkezeti, mind szemantikai szempontból teljesen megfelelnek egymásnak. Előfordul azonban, hogy egy-egy szólásnak több jelentése is van (mint pl. a szerb *stati na noge*, vagy a *dići na noge* esetében), de ritkán történik meg, hogy a másik nyelvű ekvivalense is polyszemantikus. Néhány szerb szólás magyar ekvivalense több különböző situációban használatos, például: az *agyaglábakon álló kolosszus* (a szerbben: *kolos na glinenim nogama*) a magyarban nemcsak olyan személyre vonatkozik, aki szemre erősnek tűnik, valójában gyenge, hanem az összeomlással fenyegető nagyvállalatra, rendszerre is; a *még a sáros lábát se törölné bele* szerb ekvivalense (*ne bi neko o koga ni prljavu nogu obrisao*) azt jelenti, hogy valaki túl büszke, beképzelt, a magyarban pedig azt is kifejezheti, hogy valaki semmibe veszi, mélyen megveti a másikat.

A szerkezet részben megegyezik – a jelentés azonos

Ennél a csoportnál is több alkategóriát különböztethetünk meg, mégpedig annak függvényében, hogy miben tér el a két struktúra.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>dati nogom kome u tur</i>	kizavar, kirúg vkit	<i>páros lábbal rúg fenékbe</i>
<i>imati čvrsto tlo pod nogama</i>	biztonságban érzi magát	<i>szilárd talajt érez a lába alatt; szilárdan áll a lábán</i>

<i>izgubiti noge</i>	1. nagyon kifárad, 2. nehézkesen lépked	<i>lejárja a lábát</i>
<i>lomiti/polomiti noge za kim/čim</i>	sokat gyalogol	<i>lejárja a lábát vmi után; majd lekopik a lába vki/vmi után</i>
<i>noge se kome odsekle/ presekle/skratile</i>	megmered a félelemtől, izgalomtól; megijed	<i>földbe gyökerezik vkinek a lába; gyökeret ver vkinek a lába</i>
<i>plesti nogama</i>	botladozik	<i>még a saját lábában is megbotlik</i>
<i>preplitati nogama</i>	ügyesen táncol	<i>kapkodja a lábát</i>
<i>pridati nogama</i>	siet	<i>szedi a lábát; szaporázza a lépteit</i>
<i>protegnuti noge</i>	sétál, fordul egyet	<i>megjártja a lábait</i>
<i>u laži su kratke noge</i>	a hazugságot könnyű leleplezni	<i>csak fél lába van a hazugságnak</i>
<i>uzeti put pod noge</i>	elindul	<i>a nyaka közé kapja/szedi a lábát</i>

Eltérés a szerkezetek igei részében

A leggyakoribb eltérés a szerkezetek igéjében nyilvánul meg. Itt is megvizsgálhatjuk a vezérszó mondatrészfunkcióját. Az igei rész megváltoztatásával ugyanis a vonzat jellege is változhat, de nem szükségszerűen.

1. A vezérszavak mondatnani funkciója azonos (lehet eszközhatározó, alany, tárgy): *dati nogom kome u tur – páros lábbal rúg fenékbe; noge se kome odsekle/presekle/skratile – földbe gyökerezik vkinek a lába; protegnuti noge – megjártja a lábait.*
2. A szerbben tárgy, a magyarban helyhatározó a vezérszó: *reč stekne noge – lábra kel, lábra kap (a hír).*
3. A szerbben tárgy, a magyarban alany: *dobiti/steći noge – lába kel vminek.*
4. A szerbben alany, a magyarban tárgy: *noge su kome okračale – alig bírja a lábát.*
5. A szerbben helyet jelöl, a magyarban eszközhatározói viszonyranggal rendelkezik: *dići se/ustati na desnu nogu – jobb lábbal kelt fel; dići se/ustati na levu nogu – bal lábbal kelt fel.*

6. A szerbben helyhatározói funkciójú, a magyarban tárgy: *uzeti put pod noge – a nyaka közé/köré kapja/szedi a lábát; bacati kome klipove pod noge – gáncsot vet vkinek, lábat vet vkinek/vminek.*
7. Míg a szerb megfelelőben eszköz-, addig a magyarban helyviszonyt fejez ki: *plesti nogama – még a saját lábában is megbotlik.*
8. A szerbben eszközhatózó, a magyarban tárgy: *grabiti nogama – szedi a lábát, preplitati nogama – kapkodja a lábát; stupiti gde nogom – beteszi a lábát valahova.*
9. A szerbben részeshatózó, a magyarban tárgy: *pridati nogama – szedi a lábát, szaporázza a lépteit.*

A szerkezet más eleme változik meg

Az igein kívül a szerkezet más eleme is megváltozhat.

1. Megváltozhat a lexikális jelentés: a szerbben a hazugságnak rövid a lába, a magyarban pedig fél lába van.
2. A habeo igeek vonzataként az igei elem nem változik ugyan meg, de a vezérszó funkciója igen, a szerbben tárgy fordul elő, a magyarban viszont alanyt találunk: *imati dve leve noge – két bal lába van; imati noge kao olovo – ólomból van vkinek a lába.*
3. Ha azt szeretnék kifejezni, hogy valaki a hatalmában tart valakit, akkor a szerbek azt mondják, hogy *držati koga pod nogama*, tehát 'a lába alatt tart valakit', a magyarban megmarad az ige, de a helyhatározói jelentésből tárgyi lesz, az előző funkciót pedig egy újabb főnév látja el: *nyakán tartja a lábát. Az ici kuda koga oči vode i noge nose* frazéma magyar ekvivalenséből hiányzik a szem vezérszó: *megy, amerre a lába viszi.*

Azonos szerkezet – más jelentés

A fentieknél sokkal ritkább eset az, amikor a két nyelvben a frazéma szerkezete megegyezik, de azok mást (is) jelentenek.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar szólás	Jelentése
<i>biti kome pod nogama</i>	vki alattvalója, legyőzött fél	<i>láb alatt van</i>	alkalmatlankodik, terhére van, útjában van
<i>padati s nogu</i>	nagyon kifárad, kimerül a munkától	<i>leesik a lábáról</i>	fekvőbeteg lesz
<i>grabiti nogama</i>	siet	<i>kapkodja a lábát</i>	táncol

A szerkezet azonos, a jelentés részben eltér

Ez a kategória a legérdekesebb, mivel a forma gyakran megtéveszt bennünket, és a kontextusnak nem megfelelően alkalmazzuk a szólást. A *biti/stajati na glinenim/staklenim/klimavim/slabim nogama* a szerbben csak fizikai bizonytalanságot, gyengeséget, tehetetlenséget jelent, a magyarban a *gyenge/ingatag lábon áll* szólás viszont inkább a tudás, érvélés, az ismeretek bizonytalanságára vonatkoztatható, illetve az anyagi helyzetre.

A *dobiti nogu* a szerbben azt jelenti, hogy valakit kirúgtak, míg a magyar *lábat kap* azt is jelentheti, hogy valaki megerősödik, erőre kap.

Hasonlóképpen az *obara/ukida koga s nogu* szólás a szerbben csak azt jelentheti, hogy valaki ágyba dől a betegségtől vagy részegségtől; esetleg az első igével még azt is, hogy elcsábít valakit (bár a szerb forrásokban ezt az adatot nem találtuk meg, a mindennapi beszédben azonban használatos), a magyarban viszont az ekvivalens szerkezetű *levesz a lábról* a már említetteken kívül azt is jelentheti, hogy valakit megnyer a szándékával, hogy valakit rákényszerít véleménye megváltoztatására. A *padati s nogu* a szerbben azt jelenti, hogy valaki nagyon kifárad, kimerül a munkától, de már azt nem, hogy fekvőbeteg lesz, mint ahogyan azt a magyar *leesik a lábáról* teszi.

A *gori/izmiče/nestaje kome tlo pod nogama* szerb szólásnak megfelelő, azonos szerkezetű *ég/forró a föld/talaj vkinek a lába alatt* a magyarban nemcsak azt jelenti, hogy elveszíti a biztonságát, a támaszát, hogy veszélyben van, hanem azt is, hogy türelmetlen, nyugtalan, ideges.

Hasonlóképpen: a *gubiti/izgubiti tlo pod nogama* is azonos jelentésű, mint az előző szerb szólás, a magyarban viszont az *elveszti a talajt a lába alól* első sorban fizikai állapotra utal, arra, hogy valaki ‘megszédül, elesik’, a második jelentése hogy ‘anyagilag tönkremegy’ és csak harmadikként említhetjük azt, hogy ‘bizonytalanná válik’.

Ha a szerbek azt mondják, hogy *pasti kome pred noge*, ez azt jelenti, hogy valaki megalázkodik valaki előtt, a magyarban a *vkinek a lába elé borul* inkább hódolatot, csodálatot fejez ki.

A szerb *zabadati trn u zdravu nogu* szólás szerkezetileg hasonlít a *más lábából kihúzza a tövist és a magáéba üti* magyar frazémára, de jelentésük nem teljesen fedi egymást. Míg a szerbben azt is jelentheti, hogy feleslegesen bajt kever, nehézségeket okoz, ugyanakkor azt is, hogy rossz helyen, rossz időben szólja el magát, s ezzel valamit elront, megghiúsít, a magyar frazéma szemantikai értéke részben eltér: ‘úgy húz ki vkit a bajból, hogy maga esik bele’.

A nyelvek egyikében nem szerepel a noga/láb főnév

A nyelvek egyikében a jelentést nem a noga/láb alapú frazémák fejezik ki

A láb végezte cselekvés van megfogalmazva a vezérszó helyett

- a) A szerbben megtaláljuk a *noga* főnevet, a magyarban csak a *láb* cselekvését kifejező ige szerepel.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>baciti obraz /stid pod noge</i>	elveszti becsületét, szégyenbe esik, megalázkodik	<i>becsületét sárba tiporja</i>
<i>biti s glavom u oblacima a nogama na zemlji</i>	elrugaszkodik a valóságtól	<i>a fellegekben jár</i>
<i>stati kome nogom za vrat</i>	legyőz, leigáz, tönkretesz	<i>vkinek a nyakára hág</i>
<i>turnuti koga/što nogom</i>	elűz, kidob	<i>kirúg vkit/vmit</i>
<i>dići se na noge</i>	fellázad	<i>felkel</i>
<i>visiti nogama u grobu</i>	halálán van	<i>a sír szélén áll</i>

- b) A magyarban szerepel a *láb*, a szerbben a *noga* cselekvését jelölő igét találjuk.

Magyar frazéma	Jelentése	Szerb ekvivalense
<i>a lónak négy lába van, mégis megbotlik</i>	mindenkivel megtörténhet, hogy téved	<i>i konj od sto dukata posrne; i dobar konj posrne</i>
<i>ahova beteszi a lábát, ott fű nem nő</i>	működése csak kárt okoz	<i>gde ko kroči, tu trava ne raste</i>
<i>két lábon járó lexikon</i>	nagyon okos	<i>hodajuća enciklopedija</i>

A vezérszavak helyett más testrészt megnevező főnév fordul elő

- a) A szerbben a *noga* főnevet találjuk, a magyarban más testrész van helyette.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>baciti koga pod noge</i>	legyőz, letipor	<i>térdre kényszerít vkit; a sarka alá hajt vkit</i>
<i>biti na nogama</i>	1. áll, nem alszik, 2. mozgásban van, 3. izgul, 4. egészséges	<i>talpon van</i>

<i>íci u nogu</i>	lépésben halad vkivel/követ vkit	<i>lépést tart vkivel</i>
<i>íci kome na noge</i>	megalázkodik	<i>hason csúszik előtte</i>
<i>očistiti nogu od čega</i>	visszalép, felad vmit, elhatárolódik vmitől	<i>mossa a kezeit</i>
<i>održati se na nogama</i>	erős, nem adja fel	<i>talpon marad; (meg)állja a sarat</i>
<i>postaviti koga na noge</i>	felkészíti az önálló életre	<i>talpra állít vkit/vmit; embert farag belőle</i>
<i>staviti što na bolju nogu</i>	megjavít, helyrehoz	<i>talpra állít</i>
<i>ustajati/dići se na noge</i>	fellázad, ellenáll, harciassá válik	<i>a sarkára áll</i>
<i>dočekati se na noge</i>	talpraesett, feltalálja magát	<i>mindig talpra/talpára esik</i>

A fenti példákból látható, hogy a magyar ekvivalensekben jórészt a *láb* meronimái szerepelnek, a *talp*, a *sarok*, a *térd*. Egy példában a másik végtagunkat jelölő főnév fordul elő a magyarban: a *kéz*. Egy esetben a *láb* cselekvését megnevező igéből képzett főnevet találunk, a *lépést*, egy alkalommal pedig a lábbal semmilyen rokonságot nem mutató testrész szerepel a szókapcsolat előtagjaként: *hason csúszik*.

b) A magyarban jelen van a *láb*, a szerbben pedig más testrész váltja fel

Magyar frazéma	Jelentése	Szerb ekvivalense
<i>a lába nyomába sem léphet</i>	érték, kiválóság tekintetében meg sem közelít vkit	<i>ne biti vreden čijeg malog prsta; ne biti ni za mali prst kome</i>
<i>annyi a dolgom, hogy azt se tudom, ki lábára hágyak</i>	1. nagyon sok a dolga, 2. tétlen, de sok munkát színlel	<i>imati pune ruke posla; imati posla preko glave</i>
<i>azt sem tudja, melyik lábára álljon / egyik lábáról a másikra áll</i>	nem tudja, mit csináljon izgalomban/ zavarában	<i>ne znati gde je kome glava</i>
<i>megfogja az Isten lábát</i>	váratlan szerencse éri	<i>uhvatiti Boga za bradu</i>

<i>vkinek a lábába megy/ száll az ital</i>	berúg, és bizonytalanul, dülöngve jár	<i>udarilo kome piće u glavu</i>
<i>vkinek a lába kapcája sem lehet</i>	hitványabb, erkölcsileg nem hasonlítható vkihez	<i>ne biti kome ni do kolena</i>
<i>vkinek a lába nyomát is megcsókolja</i>	hódolattal teljes tiszteletet, szerelmet érez vki iránt	<i>ljubiti kome stope</i>

Kiderül, hogy a magyarral ellentétben a szerb frazémákban ritkábban fordulnak elő olyan más testrészt megnevező szólások, amelyek a *noga* meronimái. Csak egy alkalommal van jelen a *koleno* ‘térd’, egyszer a *mali prst* ‘kisujj’ – amely ugyanúgy vonatkoztatható a lábra is, de inkább a kéz részére gondolunk –, egyszer pedig a *stopa* (a *stopalo* ‘lábfej’ rövidebb alakja) fordul elő. A többi frazéma esetében egyéb testrészek jelentkeznek. A szerbben szintén megtalálható a *kéz* az ekvivalens frazémában, de sokkal gyakoribb a *fej*. Érdekes, hogy a váratlan szerencse kiváltásához a magyarban az Istennek a lábát, a szerbben pedig a szakállát kell meghúzni.

Az alsó végtagunkkal semmilyen kapcsolatot nem képező szó a nyelvek egyikében

a) A szerb *noga* vezérszót a magyarban vagy más főnév, vagy pedig ige váltja fel.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>doći kome na noge</i>	veszélybe kerül, lehetőséget ad az ellenfélnek a bosszúra	<i>vki színe elé járul</i>
<i>doneti kome sto na noge</i>	vkinek elhoz vmit, anélkül, hogy az fáradna érte	<i>tálcán hoz vkinek vmit</i>
<i>pasti pod čije noge</i>	valaki hatalma alá kerül	<i>vki csizmája alá kerül</i>

b) A magyarban megtaláljuk a *láb* vezérszót, a szerbben viszont nem.

Magyar frazéma	Jelentése	Szerb ekvivalense
<i>vkinek a lába kapcája</i>	akinek mindenféle megvetést, durvaságot el kell viselnie	<i>biti nečija zakrpa</i>
<i>vkinek a lába kapcája sem lehet</i>	hitványabb, erkölcsileg nem hasonlítható vkihez	<i>ne biti kome ni zakrpa</i>

<i>csak a lábát lógatja</i>	lustálkodik	<i>dići sve četiri uvis; kralji Bogu dane</i>
<i>hugyozzam le a lábam, ha...</i>	bizonygatás, győzögetés	<i>neka me đavo odnese ako...; tako mi...</i>
<i>kesztyűt dob vkinek a lábához</i>	éles vitába hív vkit	<i>baciti kome rukavicu</i>
<i>áll, mint akinek gyökeret vert a lába</i>	mély megdöbbenés éri	<i>stajati kao ukopan</i>
<i>láb alatt van</i>	1. akadályoz vkit vmiben, 2. terhére van, bosszantja	<i>biti nekome na putu</i>
<i>vigye lába</i>	belenyugvás jeléül, üsse kő	<i>neka ga đavo nosi</i>

A szerkezet teljesen eltér, de a szólások ugyanazt a tartalmat fejezik ki

Amikor nem találtunk ekvivalens szólást a másik nyelvben, azt kutattuk, hogy az azonos kontextusban a másik kultúrában használnak-e más szerkezetű frazeológiai egységet. Ez a legnehezebben megállapítható frazémacsoport, mivel nem elegendő jól bírni a két nyelvet, a két nyelv szerkezete mellett jól kell ismerni a népek kultúráját, hagyományát, fel kell mérni a konkrét beszéd-szituációban használatos szólások valóságsháttérét, pontos jelentésárnyalatát. Ezeknek a frazémáknak sokszor egyetlen elemük sem közös.

A szerb szólás jelentésének megfelelő magyar frazéma

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>dati kome nogu</i>	kidob, kizavar	<i>kiteszi/kirakja a szűrét</i>
<i>dići/podići koga na noge</i>	felnevel, kenyeret ad a kezébe	<i>embert farag vkiből</i>
<i>imati glavu za četiri noge</i>	okoskodik, pedig buta	<i>okos, mint a tavalyi kos (az idei szarvával)</i>
<i>očistiti noge</i>	elmege, megszökik, eltűnik	<i>elhúzza a csikot</i>
<i>podmazati koga nogom</i>	megrug vkit	<i>fenéken rüg vkit</i>
<i>postaviti što na krive noge</i>	rosszul csinál vmit	<i>rossz alapokra helyez</i>

<i>s noge na nogu</i>	lépésről lépésre	<i>csigalábon jár</i>
<i>biti kome pod nogama</i>	alattvalója, legyőzött	<i>iga alatt nyög</i>

A korpuszból kiderült, hogy a szerb szólásnak sokszor monofrazémák felelnek meg a magyarban, olyan összetételek, amelynek egyik tagját sem képezi a *láb* főnév.

Szerb frazéma	Jelentése	Magyar ekvivalense
<i>od malih nogu</i>	kicsi kora óta	<i>gyermekkorától</i>
<i>dati nogama maha</i>	Megszökik, ‘lendületet ad a lábának’	<i>elinal; nekiiramodik</i>
<i>dohvatiti se nogu</i>	1. jární kezd, 2. megszökik (börtönből v. kórházból)	<i>2. elinal</i>
<i>naći/uhvatiti/zateći koga na krivoj nozi</i>	meglep valakit valamilyen tiltott cselekvés elkövetése közben	<i>rajtakap</i>
<i>na sve četiri noge</i>	kúszva	<i>négykézláb</i>
<i>ni nogom ne zakopati</i>	hirtelen, tragikusan elveszti életét	<i>szörnyethal</i>
<i>tući/potući koga do nogu</i>	teljesen legyőz, leigáz	<i>tönkrever; röpityára ver</i>

A magyar láb vezérszavú frazémák helyett használható szerb szólások

Magyar frazéma	Jelentése	Szerb ekvivalense
<i>kicsi lábnak nagy talpat kerekít</i>	eltúloz vmit	<i>praviti od igle vile</i>
<i>lába nyomát sem lépi át</i>	dédélgeti	<i>čuvati kao malo vode na dlanu</i>
<i>lábat mér csizmához</i>	ahhoz mérve ítél meg vmit, ami nem szolgálhat mértékül	<i>kao Bog i šeširdžija</i>
<i>lábhoz szokott bocskor jobb a legújabbnál</i>	ahhoz, amit megszoktunk, már csak kényelemszeretetből is ragaszkodunk	<i>navika je od ljubavi jača</i>

<i>lábra szed vkit</i>	anyagilag tönkretesz	<i>dovesti koga do prosjačkog štapa</i>
<i>lábuknál fogva húzza le a szenteket az égből</i>	1. szenteskedik, mindig a szentekre hivatkozik, 2. nagyon káromkodik	<i>pominjati svece</i>
<i>megüti a lábát</i>	bajba jut, lakol vmiért	<i>doći u škripac, opeći prste, platiti ceh</i>
<i>megveti a lábát vhol</i>	megfelelő helyet talál, hogy onnan tovább terjeszthesse befolyását	<i>naći čvrst oslonac negde/u nečemu; pustiti pipke</i>
<i>olyan, mint a fejetlen láb</i>	együgyű, ostoba	<i>kao muva bez glave</i>
<i>vkinek a lába szárába száll az esze</i>	vkinek öregségére a szellemi képességei gyöngülnek	<i>izlapeo je</i>

Kultúraspecifikus szólások

Ebbe a kategóriába soroltuk azokat a szólásokat, amelyekre a nyelvek egyikében nem találtunk frazémát.

Először azokat a magyar szólásokat soroljuk fel, amelyek a szerb nyelvben nem léteznek. Arra, hogy valakit felakasztottak, azt is szokás mondani a magyarban, hogy *a lába alatt elfúj a szél*.

Van egy sor hasonló szituációban használatos szólásunk, amelyeket a méltatlankodásunk jeléül alkalmazunk, amikor valaki rááll a lábunkra: *A lábam nem sétatér!*; *A magad lábán jársz!*⁴; *Én is a saját lábamon járok!*; *Itt a másik lábam is!* A szerbben nem találtunk ekvivalens frazémát, ott hasonló szituációkban így szoktak tiltakozni: *Nemoj me čepati po nogama!*

A tétlenkedés, lustálkodás kifejezésére is van még néhány olyan szólásunk, amelyben jelen van a *láb* vezérszó, s az eddigiek során még nem említettük: *csak a lába szárán csapkodja a legyet*; *lógatja a lábát*; *lóg a lába*, *lóg a, nincsen semmi dóga*; *sok csak a lábát lógatja, mégis zsíros a falatja*.

Amikor valakit siettetünk, azt szoktuk mondani *az egyik lábad itt legyen, a másik ott*, vagy pedig *szedd a lábad*. A szerbben erre *a hajde, brže malo, ubrzaj korake, pruži korak* ösztönző felszólítások alkalmazhatóak.

Labdarúgás közben, amikor valakinek a rúgás, góllövés jól sikerül, azt mondjuk, *elsült a lába*, ha pedig az egyik lábával nem tudja kezelni a labdát, akkor annak *az egyik lába süket*.

⁴ Ennek a magyar szólásnak van még egy jelentése: 'légy önálló'.

Sok tréfás megfogalmazásra, szójátékra is akadtunk, ezeknek a másik nyelvben nincs frazémaértékű megfelelőjük.

Magyar frazéma	Jelentése
<i>az ellenség keze betette a lábát</i>	veszélyhelyzet van
<i>három lábon jár</i>	bottal jár
<i>kicsi lábnak nagy talpat kerekít</i>	eltúloz vmit
<i>lábán van az olvasó, úgy imádkozik</i>	rablánc van a lábán, börtönben van
<i>kicsontozták a lábát</i>	rogyadozik a részegségtől
<i>sajnálja a lábát</i>	bicegve jár
<i>egyik lába mezítelen, a másikon semmi sincsen</i>	nagyon szegény, lábbelire sem telik neki
<i>lábát mér csizmához</i>	ahhoz mérve ítél meg vmit, ami nem szolgálhat mértékül

Tanulságokat, tanácsokat kifejező szólások is szép számban tartalmazzák a *láb* vezérszót a magyarban: *ha láb vagy, ne kívánj fő lenni; ha valaki nyomja lábad, vedd el onnét, ha bánod; inkább lábad törjék, mint nyakad; ne a lábához, hanem a fejéhez menj.*

Íme még néhány példa a *lábbal* alkotott szomatizmusokra, amelyekre a szerbben nem találtunk megfelelőt: *a lábával szavaz* – ‘ideológiai, politikai üldöztetése miatt elhagyja hazáját, fenntartásait, elégedetlenségét úgy fejezi ki, hogy vhonnan eltávozik, ill. vmitől távol marad’; *fejtől-lábtól fekszenek, lábtól fekszenek az ágyban* – ‘lábát az ágy fejrészéhez teszi, vagy úgy fekszenek, hogy az egyik lába a másik feje mellé kerül’; *lábát is alig emeli, mégis hoppot mond* – ‘vigad, noha semmi oka sincs rá’;⁵ *láb helyett lábat kell adni* – ‘az elveszett jószág helyett másikat kell szerezni’; *lábon elad/megvesz vmit* – ‘előre vmit elad, a termést még le nem aratva’;⁶ *lábról fejik a lovat, hátáról a birkát* – ‘a lónak a lába, a juhnak a gyapja hajt hasznót’; *lóg a lába az esőnek* – ‘mindjárt

⁵ Itt meg kell említeni egy hasonló példát a szerbben, de felszólító, pontosabban feddő szándékkal szokás mondani, hogy *skoči pa onda reci: hop!*, értelme pedig: ‘előbb végezz el valamit sikeresen, és csak utána ünnepelj’.

⁶ Itt a magyarban sincs pontosítva a szomatizmus értelme, mert nem tudni, hogy jó üzleti fogást jelent-e, vagy pedig azt, hogy vki olyan árut árusít, ami még mindig nem áll a rendelkezésére, s ezért csalást is rejteget. Ha az utóbbiról lenne szó, a szerbben a *dati/prodati rog za sveću* szólást használják, ellenkező esetben a szerbben nincs rá szólás.

elered az eső’; *nem a lábáról adja el a lovat, hanem a hátáról* – ‘elpusztul a lova, és csak a bőrét adhatja el’; *sok láb nyomja addig a földet, míg útnak nevezik* – ‘sok ember munkája kell ahhoz, hogy valamely jelentős alkotás elkészüljön’.

A szerb korpuszban van néhány olyan *noga* vezérszavú szomatizmus, amelyre a magyarban nincs ekvivalens megoldás: *biti jednom nogom u tamnici* – ‘a bűnözés határán van’; *dohvatiti se nogu* – ‘1. járni kezd, 2. megszökik (börtönből v. kórházból)’; *gurnuti što nogom* – ‘elvet, megvet vmit, figyelmetlen valamivel’; *ići/poći pod nogu* – ‘lefelé halad (a lejtőn)’; *imati zmijске noge* – ‘rejtőzködik’; *izbaciti nogu ispred koga* – ‘túlhalad, megelőz vmiben vkit’; *kriti kao guja/zmija noge* – ‘legnagyobb titokban tart’;⁷ *pekarske noge* – ‘görbe lábú’; *poći nogom* – ‘járni kezd’; *stati s kim na istu/ravnu/jednaku nogu* – ‘kiegyenlítődik valakivel, egyenrangúvá válik valakivel’.

A szomatizmusok szemantikája

A vizsgált frazeológiai egységek vezérszava mindkét nyelvben poliszém lexéma. A magyar (MÉKSZ) és a szerb értelmező szótárakat (RSJ) konzultálva megállapíthatjuk, hogy a *láb* és a *noga* gazdag szemantikai szerkezettel bír, amely az alapjelentés metaforikus és metonimikus kiterjesztésén alapszik. Mindkét nyelvben első helyen ‘az embernek, szárazföldi állatnak állásra és helyváltoztatásra való végtagja’ jelentés fordul elő, ugyanakkor mindkettő fedi a *lábfej* meronimát is. Továbbá a tárgyak, szerkezetek olyan oszlopszerű részét is jelenti, amelyre azok felső részükkel támaszkodnak, ami a láb külalakjának és funkciójának a hasonlóságán alapszik. Közös még a hegység, domb, fatörzs, kereszt stb. alsó részét megnevező jelentés is, valamint a külföldi hossz mértékegység-értelmezés. Sőt, még irodalomtudományi terminusként is használatos mindkét nyelvben, az időmértékes verselés ismétlődő, meghatározott szótagszámú ritmikái egységeként. Ezekon kívül mindkét nyelvben van még néhány specifikus, de többnyire már elavult jelentésük is a szóban forgó főneveknek.

Leszögezhetjük, hogy a *láb/noga* vezérszavú frazeológiai egységek keletkezését mindkét nyelvben majdnem minden esetben a főnevek alapjelentése motíválta. Ezért van az, hogy a szomatizmusok szemantikáját tekintve egy részük mozgást (vagy mozgatóást), illetve a mozgás hiányát jelölik, s amint láttuk a szerkezeti elemzésnél, ennek a cselekvésnek az eszközéül vagy tárgyául szolgál sokszor a *láb/noga* főnév:

– Mozgás, be- és kilépés: *beteszi a lábát v hova* – *stupiti nogom negde; ahova beteszi a lábát, ott fű nem nő* – *gde ko kroči, tu trava ne raste; lejárja a*

⁷ Erre talán azt mondhatnánk a magyarban, hogy *van valami a hóna alatt* (O. Nagy 289, 87.).

lábát – izgubiti noge; kiteszi/kihúzza a lábát vhonnan – iznositi noge otkud; s noge na nogu – csigalábon jár; húzza a lábát – vući noge; én is a saját lábamon járok – ‘ne lépj a lábamra’; három lábon jár – ‘bottal jár’; szedd a lábadd, az egyik lábad itt legyen, a másik ott – ‘siess, igyekezz’.

– Elmegy, megszökik, eltűnik: *a nyaka közé/köré kapja a lábát, nyakába szedi a lábát – uzeti put pod noge; úgy fut/szalad/rohan ahogy a lába bírja, úgy fut/szalad/menekül, hogy a lába sem éri a földet – trčati/ bežati koliko koga noge nose; očistiti noge – elhúzza a csíkot; podmazati noge zečjom masti – kereket old a lába; pridati nogama – szedi a lábát, szaporázza a lépteit; dati krila nogama, dati nogama mah – elinal, nekiiramodik; dati grabiti nogama – kapkodja a lábát, szedi a lábát.*

– A mozgás hiánya: *alig áll a lábán – jedva se držati na nogama; bírják a lábait – dobro koga služe noge; lába kel – dobiti/steći noge; lábát kap – dobiti nogu; megveti a lábát vhol – naći čvrst oslonac negde/u nečemu.*

Néhány idióma kifejezi az ágens fizikai állapotát, hogy valamilyen külső kiváltó oknál fogva (fáradtság, részegség, betegség vagy öregség) képes vagy képtelen a lábán állni. Közülük valamennyi a fizikai rosszullétre, gyengeségre utal, függetlenül az állapot előidézőjétől: *alig áll a lábán, nem bírja a lába – ne moći stajati na nogama; felmondja vkinek a lába a szolgálatot, cserbenhagy vkit a lába – noge izdaju koga; gagyibugyi⁸/gyenge lábon áll – stajati/bití na klimavim nogama; inog/kicsúszik a lába alatt/alól a talaj – ljulja se kome tlo pod nogama.*

Vannak azonban olyan szomatizmusok is, amelyek csak bizonyos kiváltó okkal kapcsolatos gyengélkedésre vonatkoznak:⁹

– Fáradtság: *alig bírja a lábát – noge su kome okračale; térdig koptatja a lábát, majd lekopik a lába vkinek, majd lejárja a két lábát – obijati/obiti noge; leesik a lábáról – padati s nogu.*

– Betegség: *ledönt/leüt/lever/levesz a lábáról vkit vmi – oboriti s nogu; lábon hordja ki a betegséget – pregurati/preboleti na nogama; leesik a lábáról – pasti u krevet; megmacskásodik a lába – pregorele kome noge do kolena.*

– Öregség: *utolsó lábon jár – noge su kome nad jamom; fél lábbal már a koporsóban/sírban van – bití/stajati jednom nogom u grobu; visiti nogama u grobu – a sír szélén áll; vkinek a lába szárába száll az esze – izlapeti.*

⁸ *Gagyibugyi lábon áll* (O. Nagy 416, 35).

⁹ Amennyiben első helyen a szerb frazéma áll, és csak utána következik a magyar változata, ez azt jelenti, hogy a magyar ekvivalens nem tartalmazza a *láb* vezérszót, és be sem került volna a korpuszba, ha nem a szerb megfelelője lenne.

– Részegség: *levesz lábról – obara/ukida koga s nogu; a lábába száll az ital – piće udari kome u glavu; kicsontozták a lábát.*

Meg kell említeni még azokat a szólásokat, amelyek a halál különböző körülmények között történő bekövetkezésére utalnak: *a lába alatt elfúj a szél – ‘felakasztották’; ni nogom ne zakopati – ‘szörnyethal’.*

Az említett frazémák a negatív állapotba való jutást hangsúlyozzák, ugyanakkor ellenkező irányban is történhet az állapotváltás, amikor kilábalunk valamilyen fizikai nehézségből: *lábra áll/kap – stati na noge*, tehát ‘felépül, meggyógyul’.

Hasonlóképpen, vannak kifejezések, amelyek az ágens lelkiállapotát fejezik ki: csodálkozást, izgalmat, kedélyállapotot, biztonságérzetet stb.:

– Döbbenet, megrökönyödés, félelem: *áll, mint akinek gyökeret vert a lába – stajati kao ukopan, noge se kome odsekle/presekle/skratile; remeg vkinek a lába a félelemtől – noge se pod kim ohladile.*

– Izgalom, zavar, bosszankodás: *majd megeszi kezét-lábát, rágja a lábát – gristi nokte; azt sem tudja, melyik lábára álljon/egyik lábáról a másikra áll – ne znati gde je kome glava.*

– Biztonságérzet: *gagyibugyi/gyenge lábon áll – stajati na klimavim nogama; inog vkinek a lába alatt a talaj – ljulja mu se tlo pod nogama; szilárd talajt érez a lába alatt – osetiti čvrsto tlo pod nogama; szilárdan áll a lábán – imati čvrsto tlo pod nogama.*

– Kedélyállapot (pozitív vagy negatív): *bal/jobb lábbal kel fel – ustati na levu/desnu nogu.*

A megfogalmazás, hogy valaki meg tud állni a saját lábán, képletesen kifejezi azt is, hogy az illető függetlenné válik, önállóodik: *(saját) láb(á)ra áll – postavljati/osoviti se/stati na svoje noge; a maga/saját lábán áll, megáll a maga lábán – stajati na (svojom/vlastitim) nogama.*

Az erkölcsi romlás kifejezésére is van a szerbben olyan szomatizmus, amelyben a noga főnév szerepel: *baciti obraz pod noge/baciti stid pod noge – becsületét sárba tiporja.*

Különböző, látszólag külső körülményeket is ecsetelhetnek azok a szomatizmusok, amelyek személytől független, külső (társadalmi, időjárási) körülményekre utalnak, ugyanakkor kihatnak az illető külső állapotára. Így mindkét nyelvben megtalálható a készenléti állapotot, a harci készültséget kifejező szólás: *lábhoz tett fegyverrel – biti s puškom k nozi.*

Veszélyhelyzetet jelöl az *ég a lába alatt a talaj – gori pod nogama, vruće je kome pod nogama.*

Arra a személyre, aki fényűzően él, sokat költekezik, azt szokás mondani, hogy *nagy lábon él – živeti na velikoj/visokoj nozi.* Az ezzel ellenkező anyagi

helyzetre utal az *egyik lába mezítelen, a másikon semmi sincsen*. A szerbben ennek a mezítelenségre utaló *bos i go* frazéma felel meg, ahol az első melléknév a lábra, a második pedig a testre vonatkozik, tehát a szemantikai háttérben ott van a *láb* is.

A cselekvés különböző módozataira is utalhatnak a frazeológiai egységek: *fejtől-lábtól fekszenek, lábtól fekszenek az ágyban; na sve četiri noge – négykézláb; derati se kao da je kome krava stala na nogu – ordít, mintha szíjat hasítaná a hátából; csigalábon halad, húzza a lábát – íci/koračati nogu pred nogu, íci/vući se s noge na nogu; staviti što na bolju nogu, staviti što na zdrave noge – talpra állít*.

Az alsó végtagot tartalmazó frazémák egy további csoportja a szociális kapcsolatok minőségére utal. Az egyén másokhoz való, leginkább negatív, de néha pozitív viszonyát érzékeltetik. Először a számosabb, rossz viszonyokra sorolunk fel példákat:

– Megalázás, semmibe vevés: *vkinek a lába kapcája – biti nečija zakrpa; íci kome na noge – hason csúszik előtte; ne bi neko o koga ni prljavu nogu obrisao – még a sáros lábát se törölné bele*. Itt kell megemlíteni azt az esetet is, amikor valakihez elmarasztaló módon hasonlítunk egy másik személyt: *vkinek a lába kapcája sem lehet – ne biti nekom ni do kolena; a lába nyomába sem léphet – ne biti vreden čijeg malog prsta, ne biti ni za mali prst*.

– Valakit szándékosan vagy véletlenül megsértenek, szíven találnak: *ugyan a lábára hágnak – stati kome na nogu*.

– Akadályoz, megghiúsít valakit a szándékában: *aggatja a lábát, lábat/gáncsot vet valakinek – bacati kome klipove pod noge, podmetati/podmetnuti kome nogu*.

– Szándékosan tönkretesz vkit: *kihúzza a szőnyeget/talajt vkinek a lába alól, lábra szed valakit – izvući tepih ispod čijih nogu*.

– Éles vita, összekülönbözés alakul ki: *kesztyűt dob vkinek a lábához – baciti kome rukavicu, zaratiti sa kim, stati s kim na krivu/ratnu nogu*.

– Ellenséges, haragos viszony: *hadilábon áll valakivel – biti/stajati s kim na kratkoj/ratnoj nozi*.

– Legyőz, megver, megöl valakit: *baciti koga pod noge – térdre kényszerít vkit, a sarka alá hajt vkit; biti kome pod nogama – iga alatt nyög; metnuti/staviti koga/što pod noge – lábbal tipor/tapos; pasti pod čije noge – vki csizmája alá kerül; poraziti/potući/uništiti koga do nogu – tönkrever, röpítárá ver; stati kome nogom za vrat – vkinek a nyakára hág; bacati koga s noge na nogu – lekap vkit a lábáról; eltesz láb alól – skinuti koga s nogu*.

– Eltválólít, kizavar, kidob valakit: *dati kome nogu – kiteszi/kirakja a szűrét*.

– Fellázad, ellenszegül, harciassá válik: *ustajati/díci se na noge – a sarkára áll*.

– Behódol vkinek, megalázkodik előtte: *pasti kome pred noge – vkinek a lába elé borul, vkinek a lábainál/lábai előtt hever.*

A fentiekkel szemben szinte elenyésző számúak a pozitív, jó viszonyt kifejező frazémák mindkét nyelvben:

– Baráti viszony: *jó/barátságos lábon áll vkivel, barátságban él vkivel – biti/stajati/živeti s kim na dobroj/prijateljskoj nozi.*

– Hódolattal, tisztelettel viszonyul valakihez, szeretetet érez iránta: *vkinek a lába nyomát is megcsókolja – ljubiti kome stope; lába nyomát sem lépi át – čuvati koga kao malo vode na dlanu.*

– Segítségére van valakinek: *lábura/talpra állít vkit – dići/podići postaviti koga na noge; lábat ad vkinek, kezét-lábát töri vkiért – pomagati kome rukama i nogama.*

Az ágens valamilyen állandó vagy ideiglenes tulajdonságával kapcsolatosak az alábbi példák:

– Iszákos: *vkinek a lábába megy/száll az ital – udarilo kome piće u glavu; kicsontozták a lábát.*

– Lusta, munkakerülő: *csak a lábát lógatja, csak a lába szárán csapkodja a legyet – krasti Bogu dane; harangoz a lábával – klatiti nogama; sok csak a lábát lógatja, mégis zsíros a falatja – tražiti hleba bez motike.*

– Buta, együgyű, ostoba: *vkinek a lába szárába száll az esze – izlapeti; olyan, mint a fejetlen láb – ponašati se kao muva bez glave; imati glavu za četiri noge – okos, mint a tavalyi kos (az idej szarvával).*

– Ügyetlen: *még a saját lábában is megbotlik – saplitati se o sopstvene noge; vkinek az egyik lába süket – šeprtlja; vkinek két bal lába van – imati dve leve noge.* Szabadkozásul, miszerint mindenkivel megeshet, hogy hibát követ el, a következő mentegetőzést szokás használni: *a lónak négy lába van, mégis megbotlik – i konj od sto dukata posrne / i dobar konj posrne.*

– Feledékeny: *akinek a fejében nincs, legyen a lábában, ha nincs a fejedben, legyen a lábában – ko nema u glavi, ima u nogama.*

– Hazug: *csak fél lába van a hazugságnak – u laži su kratke noge.*

– Figyelmes: *a lába alá/elé néz – gledati pred noge.*

– Okos: *két lábon járó lexikon – hodajuća enciklopedija.*

– Gyors, mozgékony, fürgé: *biti lak na nogama – jó lába van valakinek (2. jelentésben), fürgé, mint a gyík/nyúl/mókus.*

– Szilárd elhatározású, stabil, odaadó: *szilárdan áll a lábán, két lábbal áll a földön – stajati sa obe noge na čemu.*

– Álmodozó: *biti s glavom u oblacima a nogama na zemlji – a fellegekben jár.*

– Erős, kitartó: *održati se na nogama – talpon marad, (meg)állja a sarat.*

A ‘láb’ olyan emberként is konceptualizálódik, aki a fejjel ellentétben egy adott közösség hierarchiájában a legalacsonyabb szinten helyezkedik el: jelentéktelen ember, szemben a közösség vezetője, legilletékesebb, legbefolyásosabb személyével: *ne a lábához, hanem a fejéhez menj.*

Összegzés

A kontrasztív korpuszelemzés során kiderül, miszerint annak ellenére, hogy a magyarban több frazeológiai szótár áll a rendelkezésünkre, a szerb forrásokban több szólást találtunk a *noga* vezérszóval, mint a magyarban a *lábbal* (az arány 132 : 89). Az ekvivalenciavizsgálat azt mutatja, hogy a legtöbb szólás-pár a szerkezeti részleges megfelelések kategóriájába tartozik, ahol az elemek egyike különbözik csak, a jelentés viszont többé-kevésbé megegyezik. Azonban szép számban előfordulnak teljesen azonos szerkezetű és jelentésű frazémák is. A legkevesebb tagot számláló csoportok a szerkezetileg teljes mértékben eltérő, de ugyanazt a tartalmat kifejező, illetve az azonos szerkezetű, de más jelentésű szóláskategóriák képezik.

Irodalom

- Andrić Edit. 2014. *A fej* vezérszavú frazeológiai egységek a magyarban és szerb ekvivalenseik. In *Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura*, szerk. Ivana Živančević–Sekeruš–Nebojša Majstorović. 19–29. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Andrić, Edita. 2013. Kontraszivna semantička analiza reči *fej* u mađarskom i *glava* u srpskom jeziku. *Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku* 56 (2): 131–153.
- Andrić, Edita. 2015. Oko za oko. Kontraszivna frazeološka analiza sa odrednicom *szem/oko* u mađarskom i srpskom jeziku. *Peti međunarodni kongres „Primenjena lingvistika danas”*. *Nove tendencije u teoriji i praksi*. 27–29. novembar 2015. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Bárdosi Vilmos. 2012. *A magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri szómutatóval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bárdosi Vilmos. 2013. *Lassan a testtel! Emberi testrészek a magyar szólásokban, közmondásokban*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Forgács Tamás. 2003. *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Halupka-Rešetar, Szabina–Andrić, Edit. 2017. Somatisms with the lexemes *láb* in Hungarian, *noga* in Serbian and *leg/foot* in English. Kézirat.
- T. Litovkina Anna. 2010. *Magyar közmondások nagyszótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MÉK – *Magyar értelmező kéziszótár*. 2003. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- O. Nagy Gábor. 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat.
- Otašević, Đorđe. 2012. *Frazeološki rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Prometej.
- RSJ – *Rečnik srpskoga jezika*. 2007. Novi Sad: Matica srpska.

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE HEAD WORDS *LÁB* IN HUNGARIAN AND *NOGA* IN SERBIAN

Phraseological units are one of the most interesting areas of research within contrastive linguistics. A considerable part of the phrasemes of any language is made up of somatisms, phraseologisms which contain at least one body part term as a constituent. In this paper, we focus on phraseologisms with the head words *láb* in Hungarian and *noga* in Serbian. The research is based on a corpus consisting of four dictionaries of proverbs in Hungarian (Forgács, Litovkina, Bárdosi and O. Nagy Gábor) as well as monolingual dictionaries of Serbian, Matešić's dictionary of Croatian and Serbian phraseologisms and Otašević's dictionary of proverbs. The data are analysed from a cognitive point of view, but their structural properties are also taken into consideration. The aim of the study is to establish the similarities and differences in the domain of the somatisms mentioned in these two genealogically and typologically unrelated languages.

Keywords: phrasemes, proverbs, Serbian, Hungarian

KONTRASTIVNA ANALIZA SOMATIZAMA SA ODREDNICAMA *LÁB* U MAĐARSKOM I *NOGA* U SRPSKOM JEZIKU

Jedna od najuzbudljivijih oblasti kontrastivnih istraživanja je analiza frazeologije. Najbogatiji frazeološki potencijal pojedinih jezika čine somatizmi koji obuhvataju izraze vezane za neki deo ljudskog tela ili njegove organe. Ovom prilikom se upoređuju izrazi sa odrednicom *láb* u mađarskom i *noga* u srpskom jeziku. Mađarski korpus je nastao na osnovu četiri frazeološka rečnika (Forgáč, Litovkina, Bardoši i O. Nađ), a srpski korpus je ekscerpiran iz rečnika SANU i Matice srpske, kao i iz Matešićevog i Otaševićevog frazeološkog rečnika. Frazemi su analizirani kognitivno-lingvističkom metodom, ali su grupisani i na osnovu strukture. Autorke studije nastoje da na osnovu analize ustanove u kojoj meri se mogu iskazati sličnosti i razlike u pomenutim somatizmima u jezicima koji i geneološki i tipološki spadaju u različite jezičke grupe.

Ključne reči: frazeologija, somatizam, mađarski jezik, srpski jezik